

Stanken av damer

Eit notat om ubehaget i den sensate kulturen
– med noen metodologiske implikasjonar

Andreas Hompland
Våghalsen skriveri
hompland@online.no

Lenge heldt eg mitt ubehag ved dameduft for eit personlig problem og ei reint privat plage. Men etter at eg kom ut av lukteskapet og ga uttrykk for mine kjensler både skriftlig og muntlig, offentlig og privat, er eg blitt tvungen til å tenka gjennom kva denne aversjonen botnar i og setta ord på det – også sosiologiske ord ettersom det er ein viktig del av mitt språklige apparat.

Likevel skulle eg aldri ha tatt på meg ufordringa frå ei velluktande kvinne om å tematisera dette som emne for eit skriftstykke i dette høystærede blad, for då bytta fenomenet dimensjon. Det er dristig å setta namn på eit ubehag eller ei plage, for enten kan det då bli ufarliggjort, eller så kan det bli demonisert. Ein kjem i alle fall ikkje frå det utan arr.

Temaets domenesiger

Det har gått meg som det ofte går når ein går inn i og konsentrerer seg om eit tema: Det ballar på seg. Du blir så forferdelig oppmerksom på det at det møter deg overalt og til stadighet. Alt du les og høyrer – og i dette tilfellet: luktar – får noe å gjera med temaet ditt. Det har sjølsagt ei god og ei dårlig side: Den gode sida er at du får ei kjensle av at dette er eit viktig tema med mange fasettar som kan seia mye om mangt og stort. Det vesle temaet er meir enn seg sjøl. Den dårlige sida er at du aldri blir kvitt det: Temaet forfølger deg heile tida og legg seg som eit filter over dine inntrykk, opplevelsar og tolkingar av både små og store ting. I dette tilfellet betyr det at eg i lange tider har vore så oversensitiv på lukter, at eg har gått rundt og vore konstant små-

kvalm. Situasjonar som elles ville ha vore sosialt nøytrale eller lett ubehagelige, har eg nå opplevd som negative. Luktesansen har tatt kontroll over andre sansar og den distanserte og objektive obervasjonsevna. Eg er blitt grovt biased. La meg kalla fenomenet teamets domene-siger.

Om eg hadde vore praktiserande og akademisk deltagande sosiolog, kunne eg ha gjort ei introspektiv reise og eit alvorlig metodologisk poeng utav det, for eg kjenner det igjen frå mine raptusar i forskingsbransjen. Jo meir du veit om eit tema, og jo meir du konsentrerer deg om det, jo oftare møter du det. I verste fall, som også kan vera beste fall, okkuperer det deg totalt. I beste fall kan det bli spennande sosiologi ut av det; i verste fall blir du ein plagsom og inkommunikabel masekopp som insisterer på at alt skjer i den store skogen du har gått deg vill i og ikkje ser for bare tre, men som andre ser at er som eit lite skogholt.

Då eg arbeidde med streikande industriarbeidarar som var doble i hodet fordi dei også hadde to kyr, hadde eg ein tendens til å villa refortolka heile arbeiderbevegelsens historie i det perspektivet. Då eg arbeidde med forholdet mellom innflyttarar og innfødde i norske bygdebyar, såg eg bitar av den same spenninga overalt, og alt eg las, blei innflyttar-relevant. Slik overfokusing kan ein bli klokare av, men også forblinda av. Når du har sett namn på eit fenomen og kategorisert det, gjenkjänner du det i alle situasjonar og forkledningar – både der det finnest, og der det ikkje finnest. Same kvar du begynner ein tanke eller samtale, så endar det i det fenomenet du er dedikert til.

Kroppslukt og parfymeduft

I sitt fysiologisk enkle, men personlig vanskelige og sosialt komplekse utgangspunkt er saka at eg er vår for lukt. Hadde eg ikkje vore ein så iherdig røykar, hadde det trulig vore endå verre. Men eg har aldri likt den sigaretrøyken andre sprer om seg, og eg innsåg at vi som røyker hadde ei tapt sak då det gjekk opp for meg at vi lukta vondt.

På forsommaren er heggeduften ei utandørs plage, og i jula kan eg ikkje vera innandørs saman med sviblar. For ikkje å nemna Wunderbaum i drosjer, særleg når dei er kombinert med drosjesjaførar som dekker over manglande dusjfasilitetar i heimen med ein parfymedusj for å skjula ubehagelig kroppslukt. Det er rapportert at illeluktande kolleger er eit stort og taust og tabubelagt problem på mange arbeidsplassar, og det kan eg forstå, men i valet mellom naturlig kroppslukt og parfymeduft, vél eg at det luktar menneske.

Det er verre med damer. Eg kan kjenna stanken på lang avstand når damer har dynka seg. Utandørs kan det endå gå an, sjøl om eimen heng etter dei som den ozon-fortynnande kondenshalen bak eit jetfly. Men parfymesky blir jo heldigvis raskt tynna ut i eksos, røyk og andre mindre plagsomme lukter. Innandørs er det verre, for der held luktekjeldene seg meir i ro, og dei held seg mest innandørs, dei parfymerte damene. Restaurantar kan vera ille, men kino og teater er endå verre. Når eg blir utsett for angrep av parfymegass der, er det bare å koma seg vekk, for eg veit av bitter erfaring at det ikkje blir betre etter kvart. Når effekten begynner å gje seg, går damene på do og dynkar seg på nytt. Etter teaterpausen er stanken alltid fersk og kjøvande. Pure Poison.

Fly er aller verst, for der er det ikkje mulig å rømma, og det er dessutan umulig å omgje seg med motlukt ettersom flya er blitt røykfrie. (Det er forresten like greit for meg, for pipe og sigar var det ikkje lov å røyka der likevel.) Utanlandsfly er ekstra ille, for avgiftsfritt parfymesal er som kjent både ein del av luftfartens inntektsgrunnlag og eksklusivt-nostalgiske mondenitet. I tillegg til at trilledamene spreiar sin eigen duft, sprayar dei også villig vekk tollfrie vareprøver over kjøpesugne handbakar.

Då eg var i USA på julehandel, blei min anti-amerikanisme kraftig styrka på antiseptisk grunnlag. I amerikanske kjøpesentra på størrelse med ein middelstor norsk by, ligg det ein eim av søtladent luktevatn over det heile. For å koma til neste avdeling, må du i kvar etasje gjennom ein parfumeseksjon, og dei er så store at det er vanskelig å halda pusten til du er gjennom. Butikkar som ikkje sjøl sel luktestoff i ulike variantar eller har det tilsett i varene sine, vaskar kvar morgon golvet med denslags. Trulig er vellukta også tilsett i luft-kondisjoneringa.

Det er verst i dameavdelingar, men det er snart like ille i manneavdelingar – ja ofte verre. Boss-mennene tar etter og er i ferd med å bli like stinkande som damer, med før-, over-, under- og etterbarberingsvann både her og der. Og dei tar gjerne heilt av fordi dei er utan erfaring med doseringa.

Mislykka intimitetsforsøk

For meg personlig er det likevel fortsatt damelukta som er den største plaga. Det er på grensa til det pinlige i selskapelige samanhengar der høflighetskrava er strenge og fluktmulighetene få. I festlig lag er det heller ikkje uvesentlige forventningar om dans og annan nærbane.

Det er to slag damelukt som slår meg heilt ut. Den eine er lette, perlande lukter – apple blossom og denslags, stanken av ungpike. Dersom eg ikkje kjem meg i sikkerhet i tide, begynner eg å nysa som besett, og auene renn. Den andre er dei tunge og krydderaktige luktene, sånne som godt vaksne kvinner omgir seg med for å framheva sin modne sensualitet. Då får eg belegg på leppene – omtrent som av nyspreidd og godt gjæra gjødsel i overdådige landbruksstrøk. Om damene har pudra seg i tillegg, blir det ekstra ille, for då blir dei også kleimete og smaker vondt. Kanskje har dei også fått skylt seg med parfyme inni tarmane. Og om dei slankar seg, luktar dei aceton i tillegg.

Intimitetsforsøk med damer som luktar og smaker sånn, har alltid enda med fadese. Først kjenner eg kvalmen som ein lett rotasjon i magen, men dersom situasjonen elles er interessant, prøver ein jo å halda ut i håp om at det skal gå over, men det gjer det aldri. Det blir bare verre og endar kanskje med parfymert skyllemiddel i sengetøyet. Då vrenger det seg stadig heftigare i magen, det stig oppover og endar med at eg må springa ut og spy.

Om parfymedamene som andre stinkdyr hadde grisa seg til med lukt for å skräma vekk folk – og særlig menn, kunne eg ha forstått det. Men dei gjer det for å verka friske, velstelte og tiltrekkande. I ytterste fall som bidrag til å føra slekta vidare. Som Solveig Aareskjold har sagt det (KK 26/11-04): ”Vi snuser på hverandre, kjeler litt og lar det stort sett bli med det. Den som lukter aller best, gifter vi oss med”.

Eit medisinsk sidespor

Som tilnærma fanatisk samfunnsvitar, held eg meg helst unna alt som smarker av sosio-biologi og genetiske forklaringar når det er mulig å finna på noe anna og meir sosialt. Men eg har notert med glede av den siste Nobelprisen i medisin gjekk til luktforskaran Linda Buck og Richard Axel. Dei har funne ut at dei fleste nervecellene frå luktappane i nasa går til luktsenteret i hjernen og blir lagra i minnet slik at vi kan kjenna att lukter lenge etter sjølve sanseinntrykket. Men noen av nervecellene går direkte og utan sensur til den delen av hjernen som styrer dei varme kjenslene, og noen andre til området som framkallar kvalme. Sjøl om eg ikkje liker slike forklaringar på at det er så kort veg mellom vellyst og kvalme, må eg innrømma at eg har begynt å læra meg namnet både på feromonar og peptidar. Det kan vera greit å ty til

i sosiale situasjonar der lukta er emosjonelt prohibitiv. Då er det ikkje danselsen og viljen som styrer, men naturen som tar kontroll.

Spruterom for vaneparfymistar

Kva bør vi så gjera med slike beklagelige og illeluktande situasjonar? For å samanlikna med røyking og røykeloven: Vi som røyker utøver vår last for å glede oss sjøl, men det har den beklagelige bieffekt at det plagar andre. Med parfymering er det omvendt: Dei som driv på med det, gjer det for å glede andre – med den bieffekt at mange av oss blir plaga. Det er blitt verre etter røykeloven, for nå har det begynt å stinka av godlukt på barar og restaurantar også. Parfymelukta blir dominant når røyklukta er borte. Det er verst på diskotek og nattklubbar, for der stinkar det nå parfyme i tillegg til sveitte og promp som røyklukta dekka over tidligare.

Eg er ein liberal mann, så eg har ikkje noe mot at folk rusar seg på parfyme dersom dei held seg heime eller i eigne rom der offentligheta ikkje har adgang, men eg krev retten til vern mot passiv parfymering som medfører ubehag og helsefare for andre enn dei som er offer for lasten.

Eit alternativ er sjølsagt å henvisa dei parfymerte til eigne spruterom med tilpassa brukardosar. Eg har ein teori om at det er med dei parfymane som med andre misbrukarar: Terskelen må stadig hevast for at dei skal merka effekten. For vaneparfymistar blir etter kvart immune mot si eiga lukt, slik at dei må mangedobla dosen for å kjenna at dei luktar. Og så puttar dei rikelig med parfymert skyllemiddel i vasketøyet i tillegg – for å vera på den sikre sida. For at lukta av menneske ikkje skal trenga gjennom parfymeskjoldet.

Dei mest avhengige som står i fare for å ramma oss andre med overdosar, burde settast på avvenning med parfymens parallel til metadon. Som eit strakstiltak a la Plata-aksjonen kunne ein læra av Eckbos narko-politiske utspel: Dei narkomane burde visa betre folkeskikk og ikkje plaga andre med å vera der andre er. Mitt forslag er obligatorisk luktkontroll før dei parfyme-stinkande slepp inn på teater, kino og andre offentlige møtestader. I så måte er mitt idealsamfunn Nova Scotia i Canada. Der har dei innført totalforbod mot bruk av parfyme på offentlig stad etter press frå aktivistar som hevdar at godlukta inneheld giftige stoff. forbodet gjeld i alle statlige bygg, på skular, og i stadig fleire private bedrifter. Det omfattar ikkje bare parfyme i rein form, men også i hårspray, munnvann og deodorantar. Og forbodet blir

handheva like strengt som røykeloven i Norge. Ei 84 år gammal dame som hadde parfymert seg bak øyrene, blei nylig kasta ut frå tilhøyararbenken under eit bystyremøte. Ein 17 år gammal skulegut blei innbrakt av politiet etter at han hadde angripe og trakkert læraren sin med godlukt og nekta å bytta ut parfymert deodorant og hårgelje med luktfrie variantar.

Når ego trur at alter er egoist

Cato Wadel sa ein gong til meg – forøvrig på ein brun kafe der den inngrødde røyklukta overdøva eventuelle tilløp til stank av parfymering: "Andreas, vi burde gjøre mer sosiologi ut av småting som vi elles ikke gjør noe med."

Eg har med dette gjort eit forsøk, for i klassisk Aubert-terminologi kan fenomenet sjølsagt beskrivast som ein komplikasjon i forholdet mellom ego og alter. Ego omgir seg med lukt for å behaga alter. Men sensate meldingar må tolkast akkurat som verbale meldingar, og dermed er det betydelig rom for feiltolkningar. Min alter-posisjon i forhold til duftande ego-damer, er at eg er eit offer for sensat feilkommunikasjon. I distanserte relasjoner har det bare vore ubehagelig plagsomt, men unngåelig. I nære og potensielt varige relasjoner er det verre. Og på overgangen til det intime har det vore eit tema for utflukter og løgnaktig flukt. Eg har aldri våga å seia: "Eg kunne ha elskat (med) deg om du ikkje hadde gjort meg så kvalm". Det finnест meir vikarerande utvegar.

Forøvrig meiner eg at det burde satsast meir på samfunnsvitenskapelig luktforskning. Feltet er for sosialt viktig til å overlatast til kjemikarane, zoologane, biologane og biologistane.